

Kapı ve Bağlıları

Hüner Şencan

Sık kullanılan “derviş” kelimesinin manasını bilmiyordum, araştırayım dedim. “Aydınlanma topluluğunun üyesi” anlamına geliyormuş. Veya “aydınlanma cemaatinin”... “Gönüllere aydınlık veren bir öncüye samimiyetle bağlanan kişiler” derviş sayılırmış. Kısaca söylemek gerekirse “Kapılanan” diyebiliriz. “Bağlanan”... Herhangi bir ilim, irfan cemaatinin meşveret meclisine devam eden kişi...

Buna göre, üniversiteye devam eden öğretim üyeleri ile öğrencilerin hepsi derviş... Bir cemaatin, tarikatın, derneğin, müzik kulübünün, vakfın, örgütün veya bir partinin üyeleri... Hutbe dinleyip namaz kılmak için camiye giden tüm kişiler...

Bilgi, sanat, davranış eğitimi almak üzere geçici veya sürekli bir kapının eşliğini aşındırıyorsa hepimiz dervişiz... Yani, “o kapıdan talepte bulunan kişiler”... O kapıdan “aydınlanma gıdası almaya çalışanlar”...

Sözlük anlamıyla böyle ama belli bir bilim dalına, mesleğe özgü terim olarak kullanıldığında anlamı değişiyor. Yaşantılar ve uygulamalar *derviş* sözcüğünü özel bir alana hapsediyor. Zihinlerde imgelenen “derviş resmi” sözcüğün gerçek anlamını veriyor...

Kendini Allah yoluna adanmış, dünyadan elini-eteğini çekmiş fakir insan... Miskin... Garibân...

Bu tanım geçmiş yüzyıllarda gözlemlenen derviş tiplmesiyle ilgili... Eski dervişler büyük ölçüde tedavülden kalkmış olsa da şurada burada onları görmek yine de mümkün... Ortadoğu ve Hint coğrafyası dervişler diyarı olarak biliniyor.

Günümüzdeki konumları eskisinden farklı... Geçmişte-

kiler fakir iken günümüzdekiler çeşitliliğe sahip... Şimdilerde dervişlik temasını yüceltenler, varlıklı bağlılar... İçlerinde holding sahipleri, profesörler, iş adamları ve öğretmenler var... Artık ‘dervişlik’ miskinlik, fakirlik veya *bir lokma-bir hırka* anlamına gelmiyor. Günümüzdeki dervişlik “cemaat üyesi olma” anlamında... Birbirimizi koruyalım, bilgilenelim, Allah’a ve Peygamberimize olan bağlılığımızı pekiştirelim, demek...

Allah’ı gördüğünü, Allah ile konuştuğunu iddia eden sapkın örnekleri bir tarafa bırakırsak bu dervişlik türü daha makul bir gelişme... Hatta günümüz dervişleri için zengin olmak, yükselmek, para kazanmak veya ünlü olmak için yarışıyorlar bile denebilir... Dervişlik mahiyet değiştirdi...

Sözlüklerde derviş sözcüğü “dilenci” olarak tanımlanmış... Hangi dilenci, ne dileniyor?

Tarihin bir döneminde yanlış bir şekilde, evet dilencilere ‘derviş’ denmiş ama... Yanlış tanımlama yapılmış... Gerçek dilenciler huzur, hayatın anlam bilgisi, Allah sevgisini içinde büyütme, Allah ve Peygamber bağlılığını geliştirme arayışı içindeki kişiler... Onlar kendileri için asla para, ekmek, maddi yardım isteyecek kadar küçülmemişler... Allah’ın adını anarak “cemaat” adını verdikleri hegemonik örgütün güçlenmesi için sümdüklük, sünepelik yapmamışlar...

Akılsızca, bilinçsizce peşlerinden sürüklenmemek için geçmişteki “büyük” dervişleri tanımak gerekiyor. Kim ne kadar “Aydınlanma yolunun” yolcusu, “kim ne kadar eski Hint, Mısır ve Yunan sofizmini İlâhi iksir sanarak suyumuza katmış”...

“Allah’ın ‘gerçeklik bilgisi’ ne tüm müminlerin inandıkları gibi ‘Allah’ın bir’ olduğu, ne de filozof, hatip ve İlâhiyatçıların bir takım kanıt ve göstergelerden çıkardıklarını iddia ettikleri bilgisidir. Hakîkatin bilgisi sadece Allah’ın velilerine ait olan Vahdetin varışlarına ilişkindir. Velî insanlar, dünyada kimseye vaki olmayan biçimiyle sadece kendilerine gözüktüğü, sadece kendilerine tezahür ettiği şekliyle Allah’ı kalplerinde taşırlar.”¹

Bu sözler Mısırlı derviş “Zünnûn El-Mısırî’ye” ait... Onu tanımaya çalışıyorum. Suyu bulandıran mı, yoksa kendi duruluğu içinde Hakîkati anlamaya, anlatmaya çalışan bir kişi mi diye...

Zünnûn’un, Nubialı özgür bırakılmış bir kölenin oğlu olduğu söyleniyor... Nubia günümüz Sudan topraklarının bulunduğu yer... Bir zamanlar o bölgede “Kush” adıyla kurulmuş bir devlet var. Yukarı Mısır’ın *Ahmim* kasabasında doğmuş... *Sûfiliğin Babası* olarak değerlendiriliyor. Yani, o da Büyük Kapı’lardan biri.

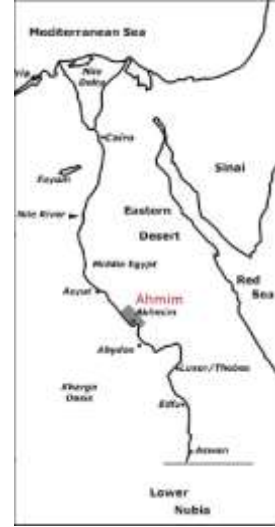
Ansa’ın bildirdiğine göre, hakkında yazılanların çoğu kendisini idealize eden hikayeler şeklinde ortaya çıkarken mirası, etkisi ve söylemi hakkında sözlü gelenekle gelenlerden yine de bir şeyler çıkarılabilir. Yaşamının büyük kısmını Kahire’de geçirmesine karşın, Afrika’nın değişik şehirlerini ve Ortadoğu’yu gezmiş. Sözlü gelenekle aktarılan şiirlerinin ve özlü sözlerinin oldukça geniş yer tuttuğu bildiriliyor. Odaklandığı konular: Allah’tan aktarılan bilgi (mârifet), Allah’tan korkma (mehâfet) ve Allah’ı sevmeye (muhabbet)... Fakat, dikkatini daha çok “marifet” konusuna yöneltmiş.

Mısır’daki hiyeroglif yazılarını okuyabildiği, bazı gizemli bilgilere ulaştığı düşünülüyor. Günümüze ulaşan yazılı bir kitabı olmamasına karşın sözlü gelenekle gelen menkıbe, şiir ve özdeyişleri derlenerek kitap haline getirilmiş. Yazılan ve söylenenlerin gerçekten ona ait olma durumu şüpheli... Böyle olunca suyu bulandırma değerlemesi yapmamız güçleşiyor.... Ya o sözler, ona ait değilse...

Sağlıklı yaklaşım, Zünnûn’u kendi haline bırakarak adına yazılan ve söylenen sözlere odaklanmak. Bu yüzden “Zünnûn’a atfedilen” ifadesini kullanacağım. “Zünnûn bir sözünde”... “Zünnûn bir menkıbesinde” diye söze girmişsem bilin ki “aslında Zünnûn’a ait olduğu sanılan” demek istiyordum. Zaman içinde popüler sûfi kültür, Nubyalı Zünnûn’u da esir almış olabilir... Bilmiyoruz... Ne suyu bulandırdığından, ne de duru arılığıyla onu kitlelere sunmuş olduğundan... Bu yüzden, ‘görüşlerin kendisini’ temel almak zorundayız... Onların kime ait olduğu, kim tarafından geliştirildiği önemli değil.

Ansa’a göre, Bağdat ziyareti sırasında Halife Mütevekkil kendisine ömür boyu hapis cezası vermiş. Çünkü Zünnûn, onun “Kurani Kerim Allah kelâmıdır, mahlûk değildir” görüşünü kabul etmiyormuş. “Kuran mahluktur”, inancındaymış. Fakat Halife Mütevekkil, mahkeme sırasında ortaya koyduğu görüşlerin derinliğinden etkilenerek, daha sonra onu salıvermiş.

Zünnûn (d. 796 - ö. 861) İbni Arabî’den 350 yıl önce yaşamış... Arabî’yi etkileyen önemli şahıslardan biri²... Doğru olmasa da, Müslümanlar arasında sık kullanılan “marifet” (gnosis) terimi ona atfediliyor... Belki kavramı genişletmiş, yeni bir içerik kazandırmıştır. Onun eski Mısır ve Yunan filozoflarının felsefi düşüncelerinden etkilendiği düşünülüyor. Zünnûn benzeri sûfilerin özel olarak donatıldıkları Allah hakkındaki bilgileri medrese alimlerinin kitaplardan öğrendikleri “rasyonel bilgi” değil... Onlar bilgiyi doğrudan Allah’tan alıyorlar ve adı *marifet*... Onlara göre, *marifet* bilgisi ancak iç aydınlanma, ilham ve vahiyle elde edilebilir. Marifet, *ilim*

adı verilen bilgiden daha yüksek bir mevkidedir ve sonuçta daha otoriter... Marifet aklî düşüncüyü aşan bir kıymete sahiptir...

Fakat kaynaklarda “marif el-irfan” teriminin Zünnûn’dan önce kullanıldığı belirtiliyor. Cafer üs-Sadık (ö. 765) marifet terimini, “inanç, bilgi ve amel üçlüsünün karşılıklı bağımlılığı anlamında” kullanmış. Ona göre *îmân* ve *amel* önemlidir. Bilgi ile ancak *îmân* ve *amel* çerçevesinde ilişki kurulur.³ Onun bakış açısında, sûfilerin kullandığı biçimiyle marifet, *ilm*’in üzerinde değildir. Cafer üs-Sadık, ‘ilim’ ve ‘irfan’ terimlerini *bilgi* anlamında kullanmış... *Amel* ve *bilgi* karşılıklı bağımlılık içindedir, güçlü bir *îmânın* ortaya çıkabilmesi için her ikisi de gereklidir. İslâm geleneğinde *ilim* ve *irfân* kelimeleri çoğu kez birbirinin yerine kullanılmış olmasına karşın sufiler *irfanı* Allah’la kurdukları temas sonucu elde ettikleri *kişisel tecrübi bilgiye* (ünsiyete) dayandırmışlardır.

Îmân, amel ve ilim etkileşimine dayanan *irfan* yaklaşımıyla, sûfinin kendisine ilhamla geldiğini iddia ettiği *irfan* bilgisi aynı değil...

İrfan sözcüğü kullanıldığında kimin hangi anlamı kastettiğine bakmak gerek... Bizim dilimizde *irfan* bazen sadece *hikmetli* sözdür. Yani anlamlı ve derinliği olan bir kelâmı kibar... Sûfi eğer “hem o, hem de bu” diyerek ikisine de kapı aralamak istiyorsa bilin ki, bulanık suda teosofik düşüncesine alan açmak istiyordur...

Zünnûn, eski bir geleneğin takipçisi... Kendisinden önce İlâhi aşk meşalesini Râbiatül Adeviyye taşıyor... 752’de Kudüs civarında vefat etmiş olan Râbia’dan yaklaşık 50 yıl sonra Zünnûn dünyaya geliyor. Aşk mezhebinin ve sûfiliğin ilk kurucusu Râbia... Allah aşkıyla yanıp tutuşmayı insanlara Râbia öğretmiş. Sonraki aşk takipçileri Râbia’nın öğretisini sürdüren ve genişleten kişiler. Zünnûn da Râbia’nın izleyicileri arasında... Hatta denebilir ki Râbia’nın fikirlerini genişletip yaygınlaştıran en önemli kişi...

Zünnûn bir gün, bir kadına “aşkın sonu nedir” diye sorunca şu cevabı alır: “Aptal!... Aşkın sonu yoktur. Çünkü bağlanmış olduğum Sevgili ebedî...”

Sûfileri nasıl anlamamız gerekiyor? Eza ve cefa çekmeyi düşünen çilekeş insanlar mı yoksa, kötülüklerden arınmak suretiyle yüksek ahlak düzeyine ulaşmayı hedefleyen kişiler mi?

İlk sûfiler, Hint düşüncesinin *zühd* adını verdiğimiz çilekeş, yoksunluk, manevî düşüncelerle vecd alemine girme ve kendinden geçme uygulamalarından etkilenmiş olabilir. İslam’ın özünde olmayan “Allah aşkı”, “fakirlik”, “dünyadan uzaklaşma” gibi yaklaşımlar İslam’ın yayılma dönemindeki inanç çarpışmaları ve inanç etkileşimlerinin sonucu...

Zünnûn, Hint düşüncesine dayanan *çilecilik* yaklaşımından *teosofik sofizme* geçişin ilk örneği olarak değerlendiriliyor. Allah sevgisi, Allah aşkı ile ilgili tartışmalarında yükselme halleri ve yükselme “makamlarından” bahseden ilk kişi o... Allah’a yaklaşmak için, dervişin konaklaması gereken manevi *istasyonlardan* ve yaşaması gereken *manevi hallerden* söz ediyor...

Ona göre “Allah aşkı her şeyin üzerindedir. İlâhi aşk yüce ve muallâdır. Kalbi aşkla dolu olan Allah’ı görünce delirir, hatta o görünümün hatırı için yaşamaktansa ölmeyi tercih eder.⁴ Aşk, İlâhi sırlara vakıf olma anlamına gelen irfan’ın asıl sebebidir. Kişiye *İrfan* kapıları Aşkla açılır. Zünnûn, *irfan* kavramını her zaman “İlâhi sırlar” anlamında ele almaz. Sufinin dilinden dökülen “hikmetli sözler” de irfandır. Çünkü nihayetinde o sözleri ona söyleten cismânî bedeni değil, Allah’ın kendisidir. Başından geçen bir olayı şöyle nakleder. Bir gün seyahat ederken yolda büyük bir kayaya rastladım. Üzerinde şöyle yazıyordu: “Beni çevir dersini alacaksın”. Kayayı devirdim ve altına baktım. Şöyle yazıyordu. “Bildiğini uygulamazken, bilmediğini bilmeyi nasıl arzulayabilirsin?” Bunun üzerine, “Kalbini yakan bu sözü kendine irfan olarak al” dedim.⁵

Sünnî İlahiyatçılar başından beri Zünnûn'u sapıklık (heresy) ve dalaletle suçlamışlar. Bu yüzden Halifenin huzurunda sorgulanmış, suçlu bulunmuş. İlahiyatçılara göre Allah'la insan arasında aşk olmaz. Aşk, sadece benzer cinsler arasında olur. Allah, yaratılanlardan bütünüyle farklıdır. Kuran'da sevgiden bahsedilirken bunun anlamı itaatten başka bir şey değildir. Fakat sûfilerin anlayışında insan ile Allah arasında aşkın gerçekleşmesi sadece mümkün değil, aynı zamanda "burada ve şimdi yaşanabilecek" bir olgudur.⁶

Zünnûn, aşk olgusunu "tutkulu kavuşma özlemi" olarak tanımlar. Aşk; bir arzu, istek, alev, şûle veya yanmadır. Şöyle der: İrfana açılan dört kapı vardır. Birincisi korku, ikincisi ümit, üçüncüsü aşk ve dördüncüsü, kavuşma hasretiyle yanmadır. Allah'ın rızasını kazanmak isteyen kişi, karakterini ve kişiliğini O'nun güzel sıfatlarıyla uyumlu olacak şekilde biçimlendirmektedir.⁷

Zünnûn, söylemlerinde Tanrı'nın insana ve insanın Tanrı'ya olan aşkından bolca miktarda söz eder. Ruhun arınabilmesi ve Tanrı katına yükselebilmesi için konaklayacağı istasyonları ayrıntılı bir şekilde ele alır. Fakat sonraki suffilerde görülen ruhun Tanrı'yla birleşmesi anlamına gelen "Tevhitten" söz etmez. "Bir olma" veya "Birleşme" teması esas olarak sonraki sûfilere aittir.

Zünnûn'a göre "İrfan bilgisini elde etme" *nefsi koruma* anlamına gelir. Bu durum Peygamberimizin şu hadisinde belirtilmiştir: "Ruhlarını koruyanlar, Allah'ı korumuş olurlar." İrfan bilgisi, cehalet içindeki ruhu Aşkla aydınlatarak koruyan bilgidir.⁸ Şöyle der: "Eğer, ruhunu bağlayabilme gücüne sahipsen, bana gel. Aksi vâritse, sûfilerin gereksiz pratikleriyle boşuna kendini yorma."⁹

Aşkın gıdası tövbedir. "İnsanın içinde, aşk ile aktif hale gelen bir element vardır. Ve o Aşk ki, kişinin *tasavvufî mânâ* denen Hakîkate ulaşmasını sağlar. Aşk, kaynağını tövbede bulur. Günahlardan uzaklaşıp bütünüyle Allah'a yönelmede.... Hemen bütün sûfiler böyle düşünürler: Damlayan göz yaşımdaya dünya boğulur. Derin bir ah çeksem, dünya sallanır. Sevgilimin adını gür bir sadâ ile haykırırsam Allah'ın tahtı sarsılır."¹⁰

Bu sözler kendisine aitse, onun aşkın gücünü anlatmak için güçlü bir edebiyat diline sahip olduğunu söyleyebiliriz... Veya, "İlahî otoriteye sahip olduğunu" düşünmüş de olabilir ki, o zaman psikiyatrik bir vaka ile karşı karşıyayız demektir.

Bilim insanları, o dönemde yaşayan sûfilerin Neo-Platonizm'den (Yeni Eflatunculuk)¹¹ etkilendiğini söylüyorlar. Zünnûn, Tustârî, Bestamî, Hallâc, Harekânî ve Sühreverdî de bunlar arasında...¹² Zünnûn, Eflatun'un kimi görüş ve düşüncelerini *gazeller* söylemek suretiyle kendi *irfan* ve *tasavvuf* düşüncesine eklemiştir.¹³ Bu eğilim 750'li yıllardan başlayıp 1250'li yıllara kadar devam ediyor.¹⁴ Beş yüz yıl süren, uzun bir savrulma dönemi... Bir tarafta Grekçe'den Arapçaya çevrilen ve Yeni-Eflatunculuğu açıklayan eserler, diğer tarafta Mecûsîlik ve Budizm'in etkileri...

Sözün burasında simyâcılık ve sûfilik diye bir bahis açmamız gerekiyor. Simyâcılık kimya bilimiyle ilgili ama içinde sırlar, yıldızlar, büyü ve sihir öğeleri var. Bu sırları çalıştırmak ve sonuç vermesini sağlamak için manevi gücü olduğuna inanılan kelimeler ve rakamlardan yararlanılıyor. Emevî Halifesi Hâlid bin Yezîd 700'lü yıllarda simyâ bilimine merak salıyor, bununla ilgili kitapları eski Yunancadan Arapçaya çevirtiyor. Aradan yüz yıl geçmiyor ki, insanlar simyâ bilimi konusunda Zünnûn'un otorite olduğunu yazmaya başlıyorlar. Zünnûn bu konuda iki kitap yazmış: "Büyük Prensip"¹⁵ ve "Simyâ Sanatı Hakkında"...

O dönemde sarı renkli kükürt (sülfür) madeni ile civanın (mercury) saf ve eşit olarak karıştırılması halinde altın elde edileceğine inanılıyor. Zünnûn'un simyâ konusuna ilgisi doğmuş olduğu Ahmim kasabasından geliyor. Gençliğinde oradaki *birbe* mâbedinde Sas isimli bir din adamına hizmette bulunmuş. Bu din adamı kendisine eski Mısır metinlerini okumayı, tütsü sunmayı, Ruh'un adını ve onu nasıl tutup koruyacağını öğretmiş. Sas'tan her ne öğrendiyse, mâbedin taşı yerinde iken "İrfan Evini" bilgelik çamuruyla boyamayı, onu yorumlamayı... Eski metinleri içeren o taş yerinden çıkarılırsa, gizli sembolleri tanımlayan metnin bozulması ve okunamaması durumu söz konusuymuş.¹⁶

Ahmim'de simyâ sanatı Zünnûn'dan 500 yıl önce, milattan sonra 300'lü yıllarda gelişmeye başlamış. Zünnûn kendisini böyle bir ortamın içinde buluyor. Zosimus, Ahmim'de kimya bilimiyle ilgili eserler vermiş biri. Su, hareket, büyüme, gelişme, bedenden ruh çıkarma, bedene ruh sokma gibi konularla ilgileniyor. Bakır ve kurşunun nasıl gümüş ve altın yapılabileceği konusunda formüller geliştiriyor. İç saflaşmayı ve özgürleşmeyi "ayna" sanatı ile açıklıyor.¹⁷ O tarihlerde Simyâ bilimi Ruh ve maneviyatla iç içe... Maddenin özü Ruha bağlanıyor. Tüm kimyasal oluşumların özünde ve temelinde Ruh var... Ahmim'li Zosimus Antik Mısır'da yaşamış bilge Hermes ve Yahudiliğin etkisi altındaki bir Sâci.. Meşhur bir Gnostik... Daha iyi anlaşılması için "derviş" de diyebiliriz.

Simyâ konusuna duyduğu merak, eski Mısır'ın hiyeroglif¹⁸ yazılarını okuma, tütsü yakarak psikolojik başka bir aleme geçme ve Yeni-Eflatuncuların görüşlerinden etkilenme Zünnûn'u meşhur bir irfan gazelcisi veya irfan kasidedisi olarak ortaya çıkarmış. *İrfan*, içsel veya derûnî bilgi anlamına geliyor ama aynı zamanda "vecd" halinde iken kalbe akan vahiy demek... Çalışarak veya akıl yürütmeye elde edilen dünyasal bilgiden farklı. Onun sözleriyle; "Gözün gördüğü her şey bilgidir. Kalbin gördüğü ise kesinlik..." Zünnûn; *aynel yakîn*'likten söz ediyor... Yani, yakın mesafe bakışından... Sanki, karşısındaymış gibi O'nu seyretmekten... Zünnûn, eski Mısır'a ait *irfan* düşüncesiyle, zaman içinde dallanıp budaklanan İslâm tasavvufu arasında bir köprü olarak görülüyor.¹⁹

Zünnûn'un kendi çağında onu etkileyen öğreticileri var, bunlardan bazıları kadın âlimler. Kendisi özellikle âlim ve sûfi olan Fatıma el-Nișâbûrîyi öne çıkarır, ondan *üstadım* diye söz eder.

Râbiatül Adeviyye, Nișâbûrî ve İbni Arabî'nin mürşîdesi Fâtıma...

İbni Arabî'nin platonik aşkı Nizam...

Ve sonraki yüzyıllarda Kimya hatun...

Kadın her zaman büyük resmin tamamlayıcı ögesi... O olmazsa olmaz.

Ahmim'de Zünnûn Camii'ne bitişik olarak yapılan bir *zâviye* varmış. Sûfilerin serbestçe kaldıkları, konakladıkları... Orada ibâdet ve tâatla günlerini geçirdikleri... Literatüre *zâviye* sözcüğünün oradan geldiği belirtiliyor. Eğer doğruysa terimi ona borçluyuz.

Zünnûn şâir, simyâcı, hermetik²⁰, sihirle uğraşan, hekim, kerâmet sahibi²¹, kelime ve rakamlardan anlamlar çıkaran, sûfi ve filozof... İlgili konularda eğitim alıp almadığının önemi yok. O dönemde okuyup yazabiliyor, aşkla gazel söylüyorsanız *her şeysiniz* demektir. Zünnûn'un bu anlamda bir Şeyhi Ekber, Şeyhlerin Babası veya Büyük Kapı olarak değerlendirilmesine şaşmamak gerekiyor.

"Hayvanların seslerine, ağaç dallarının hışırtılarına, dalgaların şaplmasına, kuşların civıltılarına, rüzgarların esintisine, göklerin gürlemesine ne zaman kulak kabartsam onların tanıklığında senin Vahdaniyetini hissediyorum. Senin karşılaştırılabilir olmadığını kanıtını görüyorum, senin Hâkim, Âlim, Âdil, senin En Doğru olduğunu düşünüyorum. ... Ey Allah'ım beni

bağışla... Senin memnuniyetini -- bir babanın sevincini çocuğunda aradığı gibi-- kendi memnuniyetimde araştırıyorum. Seni, huzur ve sükun içinde, kesin çözüm olarak algıladığım sana duyduğum aşkla hatırlayayım.” Onun bu sözleri, mahlukatı Tanrı olarak değerlendirdiği (pan-teizm) şeklinde yorumlanmış.²² Yani, dünyada gözümüzün gördüğü, zihnimizin algıladığı her şey Allah...

Yazılanlar ona aitse, Zünnûn İslami öğreti içinde kalarak çağındaki Yahudilik, Hristiyanlık ve eski Mısır inançlarından etkilenmiş biri olarak gözükmüyor. Kendine göre İslami öğretiyi sakınca görmeden Hermetik, Kıptî ve Yahudi geleneğinden gelen görüş ve düşüncelerle “zenginleştirmiş”... Şöyle der: “Derviş, Allah onu hareket ettirdiği için hareket eder, onun diline dolanan kelimeler Allah’ın kelimeleridir. Dervişin görüşü, gözlerinde yuvalanan Allah’ın bakışıdır. Evren, Allah’ın yansıdığı bir aynadır ve dervişin kalbi ise o evrenin aynası...”²³

İlk zaman sûfilerine *zühhâd*, dünyadan uzaklaşıp köşesine çekilen zâhitlere ise *nüssâk* denirmiş. Eşarî “Makâlât el-İslamiyyîn” adlı eserinde nüssâk’ın yedi özelliğini açıklamış. Bunlardan sadece ikisini vermek istiyorum: “Dünyada yaşarken Allah’la kucaklaşmak, ona dokunmak ve onun yanı başına oturmak mümkündür.” “Allah’a gerçek anlamda ibadet etmek, sûfiyi sâlih amel işleme yükümlülüğünden kurtarır, ona ahlakî özgürlük alanı açar”.²⁴ Zünnûn böyle bir kültürel çevrenin, böyle bir coğrafi iklimin ürünü.

Rivayete göre öldüğünde cenazesine havada uçan yeşil renkli kuşlar iştirak etmiş. Mezarı Kahire Mukâtam tepesindeki meşhur mezarlıkta imiş. Kabrini ziyaret eden kişiler, orada isteklerine karşılık bulduklarına inanırlarmış.

Yazılanlar doğruysa, son nefesini verirken şunları mırıldanmış: “Allah aşkıyla ölen bu kişi Allah’ın sevgilisidir. Allah’ın kılıcıyla olan ölümü, aslında Allah’ın öldürülmesidir.”²⁵

Bağlarken şunu belirtmeliyim ki, kesinliği bulunmayan bu atıflara dayanarak onun lehinde veya aleyhinde bir şey söylemek istemem... Zünnûn’u ne aklıyor, ne de karalıyorum.

Bir kenarda şöylece dursun...

Fakat ona atfedilen “sözler” sorunlu. Çarpık ifadeler suyumuzu, ruhumuzu, değerlerimizi bulandırıyor. Cafer üs-Sadık’ın yorumladığı manada *irfan* terimini önemsiyor, öyle anlaşılmasını arzu ediyorum. Sûfînin *bilgiyi Allah’tan aldığı* anlamındaki *irfan* düşüncesi bizimle ilgili değil... Bu görüşün sürekli köpürtülmesinin arka planı “duygu inşa etmek” olamaz. Kim yapıyorsa, insanların duygularını çürük ve kokuşmuş bir zemin üzerinde yükseltmeye çalışıyor. Görüyoruz ki, en küçük bir sarsıntıda o duygular paramparça... Temelsiz bu yaklaşımın Allah’la görüş-tüğünü iddia eden yeni hoca efendiler, yeni gavs-ı âzamlar üretmesi için cabası...

Notlar.

¹ Hassan Ansah, *Life, Death, and Community in Cairo's City of the Dead*, New York: iUniverse Inc., 2010.

² İbni Arabi onun hakkında *El-Kevkeb* isimli bir eser yazmış.

³ Salim Ayduz, *The Oxford Encyclopedia of Philosophy, Science, and Technology in Islam*, New York: Oxford University Press, 2014.

⁴ Ghulam Abbas Dalal, *Special Reference to Timurid Period*, New Delhi: Abhinav Publications, 1995.

⁵ Mohammed Rustom, *The Sufi Teachings of Dhu'l-Nun*, <http://www.mohammedrustom.com/wp-content/uploads/2013/05/The-Sufi-Teachings-of-Dhul-Nun-SW-24-2009.pdf>

⁶ S. K. Adlakha, *Religious Mysticism: Hinduism and Islam*, New Delhi: Mittal Publications, 2005.

⁷ Adlakha, a.g.e.

⁸ Qamar-ul Huda, *Striving for Divine Union: Spiritual Exercises for Suhrawardî Sûfî*, London: Routledge, 2003.

⁹ William C. Chittick, *Sufi Path of Love, Goethe's Message for the 21st century: "Islam is the rescue for Humanity"*, Albany: SUNY Press, 1983.

¹⁰ Michael York, *Pagan Mysticism: Paganism as a World Religion*, London: Cambridge Scholars Publisher, 2019.

¹¹ Eflatun, Aristo ve Pitagoras'ın görüş ve düşüncelerini oluşturan felsefe.

¹² Muhammad Kamal, *From Essence to Being: The Philosophy of Mulla Sadra and Martin Heidegger*, London: ICAS Press, 2010.

¹³ Murtaşá Muţahharî, *Understanding Islamic Sciences: Philosophy, Theology, Mysticism, Morality, Jurisprudence*, ICAS Press, 2002.

¹⁴ Vecd haline gözlemlenenlerin sembolik anlatımı milattan önce 800'lü yıllara kadar uzanıyor. Greklerin eski metinlerinin toplandığı Corpus'ta buna ilişkin yazılara rastlanılmış. Zünnûn'un kullandığı sembolik dilin arka Zosimus ve Yeni-Eflatuncu filozof Olympiodorus'un "vecdî gözlemlere" ilişkin yaptığı açıklamalara kadar uzatılıyor. Fakat daha ötesine, Firavunlar zamanına gitmemiz gerekiyor. Yunanlıların asıl kaynağı Firavunlar dönemi... Sembolik anlatımda Zünnûn'un şu dizeleri meşhur: "Tuhaf, tuhaf, çok tuhaf... Siyah kedinin kuyruğu var." Régis Morelon, *Encyclopedia of the History of Arabic Science: Technology, alchemy...*

¹⁵ Kitab el-Rükn al-Akbar ve Kitab el Tahika fil Sina'a.

¹⁶ Okasha El Daly, *Egyptology: The Missing Millennium: Ancient Egypt in Medieval Arabic Writings*, New York: Routledge, 2016.

¹⁷ Guy Ogilvy, *The Great Wizards of Antiquity: The Dawn of Western Magic and Alchemy*, Woodbury, Minnesota: Llewellyn Publications, 2019.

¹⁸ Kutsal harfler...

¹⁹ El Daly, a.g.e.

²⁰ Hermetik: Eski Mısır tanrısı veya peygamberi Hermes'e (Toht – Zât) ait olduğu sanılan dini kutsal metinleri okuyan, onun farkında olan veya onun izinden giden. Hermes'in müridi anlamında. Milattan sonra ilk iki veya üç yüzyıl içinde ortaya çıkmış simya, sihir veya büyüyle ilgili metinler.

²¹ Balıkları harekete geçirip konuşturan. Zünnûn adının bu nedenle verildiği rivayet ediliyor.

²² Arthur John Arberry, *Sufism: An Account of the Mystics of Islam*, New York: Allen and Unwin, 1950.

²³ Nasrollah Saifpour Fatemi, Faramarz S. Fatemi, *Sufism: Message of Brotherhood, Harmony, and Hope*, New York: A. S. Barnes, 1976.

²⁴ Jacques Waardenburg, *Muslim Perceptions of Other Religions: A Historical Survey*, New York: Oxford University Press, 1999.

²⁵ Hassan Ansah, *Life, Death, and Community in Cairo's City of the Dead*, New York: iUniverse Inc., 2010.